

Czakó Gábor, Beavatás a magyar észjárásba

Cz. Simon Bt., Budapest, 2008. 225 lap.

Czakó Gábor könyve a Duna Televízióban péntekenként látható televíziós esszésorozat, a Beavatás VII. megjelent kötete. A műsorajánló szerint a sorozat egy „tradicionális, evangéliumi és magyar műsor, amely érzékenyen figyeli történelmünk és életünk eseményeit, megpróbál felszínük mögé pillantani, és e »széttört világ« cserepei közt az összefüggéseket megkeresni. A forgatókönyvek szerkesztett formában, könyv alakban is megjelennek, több kiadást is megérve.” Az itt bemutatott kötetnek már folytatása is napvilágot látott „Beljebb a magyar észjárásba címmel”, ez a recenzió azonban csak a Beavatást elemzi.

Czakó Gábor író, publicista, képzőművész, a magyar katolikus újságíróképzés megszervezője. 1966 óta publikál, önállóan megjelentetett köteteinek száma meghaladja a negy-

venet.¹ Műveit a pálya kezdetétől, a kádári konszolidáció idejétől fogva tiltások és botrányok kísérték, s ezek a rendszerváltás után is folytatódtak. Saját elmondása szerint is „Mindig megtaláltam a konfliktusokat az életben, vagy mások találták meg nekem” (SZIKORA 2001: 24).

A Beavatásban egy elkötelezett író foglalkozik az anyanyelvével, amelyet jól ismer, hiszen hivatásának alapvető eszköze. A véletlenszerű ötleteken, spontán megfigyeléseken túl a nyelv kialakulásáról, működéséről való elmélkedés is érezhető célja az írónak. Tehát az anyanyelvet nem csupán az irodalom eszközeként tekinti, hanem a nyelvészetével rokon látószögből is vizsgálja. Más dolog persze egy nyelvész szakszerű írása – amely helyenként túlságosan is száraz –, és más egy író nyelvbölcselete, amely tudományosan gyakran helytelen, ám közérthetőbb, követhetőbb. Ennek nyilvánvalóan megvan az a veszélye, hogy a szakmailag kevésbé tájékozott olvasó ugyanolyan érdeklődéssel fogadja be a spontán ötleteket, mint a véglegesnek szánt megállapításokat.

Ebben az ismertetőben a k o g n i t í v n y e l v é s z e t szempontjai alapján tekintjük át a könyvet. A Beavatásban felvetett gondolatok közül néhány ugyanis távoli körvonalait tekintve hasonlóan közelít a nyelvhez, mint ahogyan azt a kognitív nyelvészet is teszi. (A kognitív nyelvészetnek kiterjedt angol nyelvű irodalma van, de már magyar nyelvű összefoglalása is megjelent, l. KÖVECSÉS–BENCZES 2010).

Czakó szerint a Beavatás a „nyelvrégészet” megalapító kötete. A nyelvregészetről ezt írja a szerző: „A nyelvregész a nyelv mélyére merül, de nem a nyelvet kutatja, ahogy a régész sem a földet meg a vizet tanulmányozza, hanem a földben-tengerben lappangó emberi hagyatékot. A nyelvregész a szavakban, jelentés-összefüggésekben, szerkezetekben és egyéb nyelvi elemekben rejlő megőrződött értelményeket, összefüggéseket vizsgálja. Mindketten leletekkel dolgoznak. [Bekezdés.] A régésznek ismernie kell a földtant, a kémiát, a fizikát, no persze a történelmet, mitológiát, s ki tudja mit még. A nyelvregésznek ugyanígy kell konyítani a nyelven kívül a néprajzhoz, történelemhez, valláshoz, mitológiához s mindahhoz, amit a leletek megkívánnak” (5).

A leírás – nem túlságosan szigorúan véve – némi hasonlóságot mutat a kognitív nyelvészet célkitűzéseivel, a könyvben olvasható részletes elemzések pedig a kognitív szemantikai kutatásokkal. A kognitív nyelvészet az utóbbi negyedszázad igencsak eseménydús tudományterülete, amely a nyelvet nem az emberi megismerő rendszertől elszigetelve, hanem azzal való szoros összefüggésében vizsgálja. A nyelv leírását a jelentésre és a jelentésalkotási folyamatokra építi. A jelentést nem önmagában vizsgálja, hanem annak a folyamatnak az eredményeként, amelynek során létrejött. Ugyanakkor magukat a megértési folyamatokat sem kezeli különálló modulként, hanem holisztikusan szemléli az elme működését, és a megértési folyamatokat az elme más részeire is jellemző folyamatként elemzi. Ezért a hagyományos nyelvészettől távolabb álló egyéb tudományok: a pszichológia, a neurológia, az antropológia, az informatika és sok más terület eredményeit is felhasználja a kutatásokhoz. Végző célja pedig az ember, a nyelv és kultúra viszonyának kutatása. A kognitív nyelvészet eddigi eredményei alapján úgy tűnik, hogy kidolgozható egy kognitív kultúraelmélet. Ebben a megközelítésben a vizsgálódások egységes elméleti keretben tanulmányozzák a nyelv által hordozott és a „nyelven kívüli” kultúrát.

¹ A magyar katolikus újságíróképzés megszervezéséért, valamint a televíziós esszé műfajának megeremtéséért és sokoldalú irodalmi munkássága elismeréseként a már több díjjal is rendelkező szerzőt 2011-ben Kossuth-díjjal jutalmazták.

Czakó nyelvregészetete szintén tágabb látókörből igyekszik vizsgálni a nyelvet, hogy ezt mint az ember által létrehozott dolgot jobban megismerhesse. A nyelvregészet azonban nem általánosságban a nyelvekkel foglalkozik, hanem kizárólag a magyarral. Ez – mint látni fogjuk – komoly hátrányt jelent a művelője számára. A könyv 11 fejezetben, 162 oldalon keresztül tárgyalja az eddig talált nyelvi „leleteket”. Ezek voltaképpen a szerzőnek anyanyelvünkre vonatkozó megfigyelései, amelyek nyelvtudományi szempontból részben megállják a helyüket, részben pedig nem. BENCZE LÓRÁNT így mutatta be a könyvet a megjelenésekor: „itt az író ír az anyanyelvről, amelyen szépírní szokott. Kosztolányi is gyakran tett hasonlóan. Nyelvtudományi szempontból sok tévedéssel. Czakó Gábor is. Mert a nyelvről, a beszédről adekvátan írni a nyelvész kompetenciája.” (BENCZE 2008).

A könyv adekvátan valóban nem nevezhető nyelvtudományi szempontból. Első és legfontosabb hiányossága – ha tudományos és nem irodalmi mércével mérjük –, hogy az összegyűjtött „leleteket” nem rendszerezi a szerző, valamint nem dolgozza fel olyan aprólékos gonddal, mint ahogy például a régész is spregeti ecsetjével a föld alól előkerülő leleteket. Munkája nem támaszkodik szélesebb elméleti keretekre, amelyeket akár a magyar, akár más nyelvekre dolgoztak ki a nyelvészet igényével. Emiatt aztán tudományos szempontból a könyv inkább felvetődő ötletek halmaza, nagyon kevés a megnyugtatóan helyére ültetett lelet, és kevés a már létező elméletekkel az összhang.

A szóelemzések részleteit átvizsgálva rengeteg tévesztésre, hiányosságra bukkanunk, főképpen a szóalakok történeti változásait illetően. Ennek ellenére a leletek vizsgálata olyan eredményekhez is vezet, amelyek a kognitív nyelvészet számára szintén kulcsfontosságúak. Az *átkelés* szót például így elemzi: „A révész mai mestersége átkelő hajós, aki két part között jár oda-vissza. Hajdan is ezt tette, amikor a rege-világnak igencsak különös alakja vala: maga is félig-meddig szellemlény. Neveinek sokaságát át sem lehet tekinteni. Szerencsére mindenki tud Kháronról, aki a holt görögök lelkét szállította az életből a halál birodalmába, sokan ismerik a Kalevalát, melyben Vejnemöjnen büvöl túlvilágjáró ladikot, az egyiptomi Halottas Könyvet, ahol a lélek bárkán utazik, a bibliai Noé és a sumer Utnapistim történetét, akik egy pusztulásra ítélt világból mentették át az életet a vízen át egy újba, isteni segítséggel. A Gilgames-eposzban a főhóst Úr-sanabi, Utnapistim révésze viszi át a Halál vizén. A révész tehát az élet és a halál, az itt és a másvilág között utazók szállítója: lélekfuvaros.” (41).

A *révész* szó jelentésének alakulása valóban figyelemre méltó „lelet”. Ha a regék egyik fontos szereplőjeként vesszük górcső alá, nem árt tisztázni, hogy ezúttal nem a konkrét, hanem az átvitt jelentésről beszélünk: egy szimbolikus átkelésről. Sőt, pszichológiai és kultúrtörténeti szempontból a révész egy olyan archetípus, amit az egyetemes emberi gondolkodásban mindenütt megtalálunk, az egyes kultúrák mítoszaiban hasonló alakokat öltött. Ezek a mítoszok a háttérükben meghúzódó archetípusról metaforákban beszélnek (SZABÓ, megjelenőben). Kognitív nyelvészeti szempontból a *túlpart*, az *innenső part*, a *révész* és a *folyó* mind-mind egy fogalmi metaforának a részei, amelyet a következőképpen fogalmazhatunk meg: A HALÁL ÁTKELÉS. A kognitív nyelvészet által felállított metaforaelméletben ugyanis a metafora nem a szavak, hanem két fogalom, fogalmi tartomány között jön létre (KÖVECSÉS 2005: 14), funkciója pedig az, hogy segítse bizonyos elvont dolgok megértését, esetünkben például a halálét. A fogalmi metafora jellemzően olyankor alakul ki fogalmi rendszerünkben és ennek köszönhetően a nyelvben, amikor egy-egy közvetlenül nem vagy nehezen érzékelhető tapasztalatunkat konkrét tapasztalataink segítségével igyekszünk megragadni, vagy újraértelmezni. Ebben a folyamatban egy konkrét fogalom segítségével világí-

tunk meg egy elvont fogalmat. A fenti példában a révész konkrét, kézzelfogható munkájával tesszük érzékelhetővé a halált, ami egyébként mindnyájunk számára ismeretlen dolog; sosem tudjuk igazán felfogni, tehát megfogalmazni sem. Szaknyelven szólva: a konkrét és az absztrakt fogalom között leképezéseket hozunk létre: a *túlpart* megfelel a *túlvilág*-nak, az *innenső* az *evilág*-nak, a hajóban ülő *utas* a halandó földi *ember*-nek, az *átelés* a *meghalás*-nak. Ezek a regevilágbelinek nevezett alakok – révészek – tehát nem a szó konkrét jelentéseit testesítik meg, hanem itt metaforikus jelentéshasználatról van szó (ami azért fontos, mert éppen a szót használó ember észjárására vagyunk kíváncsiak).

A *kel*, *kelés* szavakat tovább vizsgálja a szerző, szóösszetételekben, illetve más igekötőkkel: „A kelés = ébredés a magyarban a szent változás szava. Átala új minőség támad: valaki útra, fegyverre *kel*, ébred, nyugtából föláll. Egyáltalán *keletkezik* valami. *Napkeltekor* eloszlik a sötét, vége az éjnek. [...] A növények, a rovarok és a madarak úgy születnek, hogy *kikelnek* a magból, a petéből, a bábból, a tojásból. Aki *kikel* magából, a megszokott énjét levette valami mássá lesz. A házaspár *egybekelnek* a nászban: újjászületnek, félből egy-ként ébrednek. A tetszhalott életre *kel*.” (41). Ezek a példák a *kel* igének, illetve néhány származékának az elvont jelentéseit mutatják be (konkrét értelmű például a *tészta megkel*; elvont jelentésű a *fegyverre kel*, *útra kel* stb.). A kognitív nyelvészetnek, ezen belül a kognitív szemantikának fontos kérdésköre az itt megfigyelt jelenség. A szókincs történeti vizsgálatában megállapíthatók bizonyos tendenciák, amelyek a történeti fejlődés során nagy valószínűséggel bekövetkeznek. Ezeknek a tendenciáknak a felderítésével, illetve magyarázatával foglalkozik többek között a kognitív szemantika. Természetesen a változások közvetlen megindoklása gyakran nem lehetséges, hiszen a történeti folyamatok hosszú idő alatt rajzolódnak ki. A szabályszerű jelentés-kiterjesztések azonban szerepet játszhatnak a szemantikai változásokban is (GYÖRI 2005: 186).

A szemantikai vizsgálódás egyik kutatási kérdése a változások iránya, amellyel kapcsolatban a kognitív nyelvészet felállított néhány általános elvet. A legáltalánosabb tendencia az, hogy a konkrét jelentésekből alakulnak ki az absztrakt jelentések. Ez az elv természetesen nem minden egyes változásra igaz, például a jelentésszűkülés eredménye gyakran ennek ellenkezője, amikor az absztrakt szó konkréttá válik (GYÖRI 2005: 187). Czako példájában a *kel* ige jelentésváltozása figyelhető meg: a *kel* konkrét jelentése a mindennapi nyelvhasználat során metaforikussá válik, új értelmében elvont fogalmakat fejez ki, mint például *életre kel*, *kikel a mag* stb. Ez a folyamat a szemantikai változás szempontjából alapvető fontosságú, amely a kognitív nyelvészetben is értékes „leletnek” számít. Ugyanez a szabályszerű jelentés-kiterjesztés rejlik a *kert* > *kertel*; *kép* > *képzél*, *képez*, *képes*, *képtelen*, *képben van* (89); *föl* > *fölöz*, *fölös* (92) és még számos más tárgyalt szócsalád kialakulása mögött.

Ez a változási irány látható a *nap* két jelentésének kialakulásában (99) is: a *Nap* mint égitest nevéből alakult ki a *nap* mint időszak neve. Ez a kognitív folyamat a fogalmi metonímia, ami annyit jelent, hogy egy bizonyos fogalmi kereten belül egy közvetítőfogalommal tesszük hozzáférhetővé egy másikat, az úgynevezett célfogalmat (I. KÖVECSÉS 2005: 148, KÖVECSÉS–BENCZES 2010: 65). Czako így tárgyalja: „A *Nap* csinálja a *nappalt*: amikor a *Nap*-val vagyunk, akkor van *nappal*, ez maga a *nap*. Többek közt a finnben is. Viszont a latinban, oroszban, németben, franciában stb. a *kép* két fogalommá szakadt: *sol* – *dies*, *szolnce* – *gyeny*, *die Sonne* – *der Tag* – e két nyelvben még a szavak neve is eltér! – *le soleil* – *le jour*.” (99).

A felsoroltak a kognitív nyelvészet szempontjából nézve azt jelentik, hogy a magyar nyelv egy fogalmi metonímia segítségével öntötte formába a *nap* mint időszak fogalmát,

ahol a közvetítőfogalom – az égitest neve – könnyebben hozzáférhető és (konkrétan is) szembetűnőbb tapasztalaton alapuló, mint a nappali világosság időszaka. A Nap mozgásának segítségével könnyebben konceptualizálható az idő múlása is mint absztrakt dolog (pl. *lemegy a nap, felkel a nap*). A 24 órás nap metonímiáját így fogalmazhatjuk meg: A FÉNYT KIBOCSÁTÓ TÁRGY A VILÁGOSSÁG PERIÓDUSA HELYETT. (De a világos periódusra – nappal – vonatkozó metonímia még nem magyarázza, hogy miért hívjuk a 24 órás periódust is *nap*-nak. Két metonimikus lépésben jutunk el eddig, amelyek metonímialáncot alkotnak: A NAP MINT ÉGITEST A VILÁGOS PERIÓDUS HELYETT ÉS A NAP MINT VILÁGOS PERIÓDUS A TELJES 24 ÓRÁS PERIÓDUS HELYETT.)

Czakó az általa említett nyelvekről helytelenül jelenti ki, hogy azokban a két fogalom „kettészakadt”. Nem kérhető számon egy nyelvtől sem az, hogy milyen kognitív mechanizmusokkal alakítja ki a fogalmait. A kognitív nyelvészet számos olyan összefüggést mutatott ki a fogalmak között, ami szinte minden nyelvben (vagyis közel univerzálisan) megtalálható. A fogalmak kialakításához egy nyelv beszélői többféle eszközt is felhasználhatnak, ilyen a metonímia és a metafora is, de ezeket befolyásolják a kulturális, földrajzi és más körülmények. Például a haraggal kapcsolatos érzelmekről az emberek az eddig vizsgált különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek nagy számában (több tucatnyi nyelvben) mint egy tartályba zárt, nyomás alatt levő folyadékról beszélnek (*fortyog, felrobban mérgében* stb.). Ez legalábbis közel univerzális felfogásra, konceptualizációra enged következtetni. Az idő fogalomkörében a nap fogalmán túl más dolgokat is lehet metonimikusan felfogni: például a francia nyelvben a karóra *montre*, ami magyarul annyit jelent: ’mutató’. Vagyis a franciák a karórájukat egy metonimikus kifejezéssel nevezik meg, az időt mutató kis pöcök nevének segítségével az egész órát mutatónak nevezik (FONTOS FUNKCIONÁLIS RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT metonímia). A magyar *óra* ’karóra’ kifejezés szintén metonímiából alakult ki: a 60 perces időegység neve éppúgy *óra*. Tehát az időt mutató eszköz arról kapta a nevét, amit mutat (A MUTATOTT DOLOG AZ ÓT MUTATÓ DOLOG HELYETT metonímia).

A kognitív nyelvészet fontos kérdéskörét veti fel a *magyaráz* szó elemzése is (pl. 82, 148). A magyar *magyaráz* szó megfelelői néhány említett nyelven a világossággal, megvilágítással kapcsolatba hozható fogalmak: németül *erklären*, olaszul *dichiarare*. Czakó szerint „mi szintén ismerjük, és használjuk a megvilágosító eljárást, de van erősebb lámpásunk is: anyanyelvünket bocsátjuk a homályosra” (82). Ezt a kérdést nyelvtörténeti indokkal igyekszik megfejtetni: a *mag* töre vezeti vissza (tévesen). Ám a felvetett kérdést nem csak nyelvtörténeti tények magyarázhatják meg. Nem tudjuk ugyanis megkerülni az újabb kérdést: miért éppen így alakult a magyarban, és miért másképp a többi nyelvben ennek a szónak a története? Mennyiben más ugyanannak a fogalomnak a tartalma különböző nyelvekben? Mit jelent ez az egyes népek gondolkodására nézve?

Czakó vélhetően eddig a kérdésig igyekszik eljutni, hiszen a magyar nyelv alapján a magyarok gondolkodásmódját kívánja jobban megismerni. Az alábbi gondolatmenet is ennek a példája: „Miután mi toldalékoljuk a gyököket, szótörzseket és azok származékait is, nem csupán az egy szócsaládban támadó ellentétek egységére *döbbenünk* rá, hanem különféle távoli összefüggések hálóját bejárva a tennivalóra is. [...] A gondolkodás a gond megoldása. Először az értelmünkkel, ám ez semmi addig, amíg nem kezdünk bele a gond fölszámolásába, a *gondoskodásba*, a *gondviselésbe*. Nem csak úgy *gondolomra*, hanem hü *gondnokként átgondoltan és gondosan...*” (159). A példa nem kizárólagos magyar sajtóságot mutat. Itt is metonimikus kapcsolat van két fogalom között, amely kapcsolat számos külön-

bőző esetre vonatkozhat más nyelvekben. A kérdéses esetben a metonímia így fogalmazható meg: EGY DOLOG VAGY ENTITÁS A DOLOGRA IRÁNYULÓ CSELEKVÉS HELYETT. Az entitás a gond, a rá irányuló cselekvés pedig a gondolkodás.

Ez a probléma egy másik alapvető kognitív nyelvészeti kérdést is felvet, amelyet jó, ha ismernek a nyelvrégészek is: vajon a nyelv mennyiben határozza meg gondolkodásunkat? RONALD LANGACKER, a kognitív nyelvészet egyik alapítója így vélekedik erről: „Nem gondolom, hogy létezik valami sajátos tartalom, ami speciálisan nyelvi lenne. A fizikális beszédszervekkel szeretném ezt párhuzamba állítani. A beszédet a tüdővel, a légcsővel, a hangszálakkal, a szájjal, az orral, az ajkakkal, a nyelvvel, a fogakkal stb. produkáljuk. De ezek a beszédszervek mind egyéb okok miatt, a beszéd-től függetlenül léteznek. A nyelv kialakulásának folyamán adaptálódtak, alkalmazkodtak, finomultak.” (ANDOR 2005: 38). Vagyis a nyelv elválaszthatatlan az ember gondolkodásától, kultúrájától, életkörülményeitől, nem tudjuk önmagában vizsgálni; csak a gondolkodás és az emberi élet egyéb aspektusaival együtt érthetjük meg működését.

A nyelv és a gondolkodás egymásra hatásának kérdése már a XVIII. század végén felmerült HUMBOLDT és HERDER nézeteiben, majd a XX. században SAPIR és WHORF fogalmazta meg a nyelvi relativizmus tételét, amely szerint a nyelv meghatározza vagy legalábbis befolyásolja gondolkodásunkat. Később viszont az állítás ellenkezője is bebizonyosodott számos kognitív nyelvész vizsgálódása nyomán: a nyelvtan – sematikusan bár, de – képes a világról alkotott konceptualizációnkat tükrözni. Tehát nemcsak a nyelv határozza meg a gondolkodást, hanem a gondolkodás is azt, hogy hogyan változik a nyelv. A jelenlegi álláspont szerint az a tény, hogy az egyes nyelvekben ugyanaz a tartalom eltérő nyelvtani struktúrákkal fejezhető ki, nem jelenti egyben azt is, hogy egyes népek eltérően gondolkodnának vagy éreznének. Az eltérő struktúrák azonban arra utalnak, hogy ugyanazt a fogalmi-tapasztalati tartalmat mégiscsak eltérő módon konceptualizáljuk (KÖVECSES–BENCZES 2010: 219). Közismert példája ennek a birtokviszony eltérő kifejezése az egyes nyelvekben. KÖVECSES szerint: „A gondolkodás történetileg meghatározza a nyelvet, és a nyelv folyamatosan formálja a gondolkodást. A nyelv a kognitív folyamatok történeti terméke, de a nyelv alakulásának minden egyes fázisában befolyásolja, hogy hogyan gondolkodunk” (in: BENCZES 2009: 292). Ez az elmélet tehát alapot adhat egy olyan kutatáshoz, amely azt vizsgálná, hogy a magyar nyelv, illetve a magyar beszélők konceptualizációja miben és mennyiben tér el más nyelvekétől.

A könyv végén 40 oldalas „Függelék” következik, amely a magyar nyelv kifejezés-készletét dicséri: a helyváltoztatást jelentő igék és beszéd-igék gyűjteménye valóban nagy mennyiségű igét sorol fel. A „Ki hogy hal meg?” című fejezet egy szórakoztató viccgyűjtemény, ismét metaforikus nyelvi kifejezésekkel: „A házmaster beadta a kulcsot, a molnárt felőrölte az élete, a görbe kinyúlt, a vegetáriánus fűbe harapott”. Szerepelnek még a Tejút különböző népi nevei külön fejezetben, valamint egy feladatgyűjtemény, amely a könyv anyagának tanításához nyújt segítséget. A szerző a „Függelék”-ben is a magyar nyelv sajátosságait szeretné kimutatni, ugyanakkor például az angolban is éppen annyi példa, humoros és kreatív kifejezés található, mint a magyarban a mozgás és halál, meghalás fogalmainak ábrázolására. Valószínű tehát, hogy a magyar nyelv specifikumát nem ebben kell keresnünk.

A „Szétszerkesztés” című összefoglaló fejezet fő mondanivalója az, hogy a hivatalos nyelvészek ténykedése tönkreteszi, darabokra szaggatja az anyanyelvet, mert nem ismeri el bizonyos szavak, szótövek, gyökök összetartozását. Ez a probléma a megelőző fejezetekben

is többször előkerül. Ám az általa említett összetartozó gyökök gyűjtése közben gyakran fordulnak elő téves következtetések. Például a 39. oldalon felmerül az összetartozó gyökök kérdése a *-ra/-re* rag kapcsán: „A CzF [CZUCZOR–FOGARASI-féle szótár] szerint a *rak* gyöke a *ra*. Ez pedig azonos a *-ra*, *-re*, *-rá* határozó ragunkkal, az pedig ezer év előtti, de sokfelé, pl. Széken máig mindennapos hangalakjában – *-rea/-reá* – közel áll a *réülés*hez, és többek közt azt jelenti, hogy valaki valahova megy: Decsre, vagy a túlvilágra. »Péterré megyek« mondja a székely, ha Péterhez igyekszik.”

A Péterré megyek *hová?* kérdésre felelő helyhatározóragja más szóhoz illesztve így hangzik: „világgá megyek, Lőrincché megyek”. Azonnal látható, hogy ez a rag nem a *-ra/-re* rag, mert az a „Péterre, világra, Lőrincre megyek” alakokat eredményezi. A Péterré *-é* ragja az ősi *-i* helyhatározóragból és az előtte levő *a/e* véghangzóból létrejött *-á/-é* rag. A *tő* és a rag közötti hosszú mássalhangzók másodlagosan keletkeztek nyúlással (az *-á/-é* helyhatározó ragból keletkezett az elvontabb *-vá/-vé* eredményhatározó rag: *sárrá*, *hazuggá*). Itt tehát olyan megállapítást tesz a szerző, amely vagy önellenőrzéssel, vagy a nyelvtörténeti kézikönyvek tanulmányozásával megcáfolható lett volna. Az ehhez hasonló tévesztések gyakran képezik túlságosan is széles körű következtetések alapját.

Bármennyire is elutasítja a nyelvészek ténykedését a szerző, némi utánajárással a saját leleteinek ellenőrzéséhez, helyes elrendezéséhez hasznosíthatná a tudományos eredményeket. A bemutatott feltevések jó része ugyanis nem maradna fenn a rostán. Sok megállapítás nyelvészeti szempontból túlhaladottnak mondható, hiszen a nyelvtudomány sokkal mélyebben elemezte már a vizsgált jelenségeket. A rostáláshoz megkerülhetetlenek az utóbbi fél évszázad magyar etimológiai szótárai (pl. TESz., MSzFE., EWUng.), illetőleg a megjelenésük óta napvilágot látott szakirodalom.

A szakmai, tudományos szemponttól eltekintve a könyv olyan író műve, aki a magyar nyelvet érezhetően szereti, és megosztja velünk az anyanyelvével „együtt töltött idő örömeit”. Ebben a tekintetben érdekes, figyelemre méltó vállalkozásnak is nevezhetjük: arra buzdítja az olvasót, hogy elgondolkodjon nyelve múltjáról, egyedi és egyetemes vonásairól, kulturális hagyományairól. Ezek közé az értékek közé azonban a tudományos eredményeket is oda kell sorolnunk, legyenek azok a nagy múltú szótörténet és etimológia vagy a fiatal kognitív nyelvészet „leletei”.

A hivatkozott irodalom

- ANDOR JÓZSEF 2005. Kognitív grammatika: A tudomány jelenlegi állása és kapcsolódó kérdések. Interjú Ronald Langackerrel. In: KERTÉSZ ANDRÁS – PELYVÁS PÉTER szerk., Tanulmányok a kognitív szemantika köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 21: 13–42.
- BENCZE LÓRÁNT 2008. Könyvbemutató. Budapest, 2008. 11. 11. www.czakogabor.hu/kritikák.
- BENCZES RÉKA 2009. Meaning-making: The bigger picture. [Interjú Kövecses Zoltánnal.] Annual Review of Cognitive Linguistics, John Benjamins Publishing company.
- GYÖRI GÁBOR 2005. Univerzális és relativisztikus tendenciák a szemantikai változásban: egy kognitív szemantikai vizsgálódás. In: KERTÉSZ ANDRÁS és PELYVÁS PÉTER szerk., Tanulmányok a kognitív szemantika köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 21: 183–206.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. Typotex Kiadó, Bp.
- KÖVECSES ZOLTÁN – BENCZES RÉKA 2010. Kognitív nyelvészet. Akadémiai Kiadó, Bp.

- SZABÓ RÉKA (megjelenőben). A szimbólumok és a fogalmi metaforák kapcsolata. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Nyelv és kultúra, kulturális nyelvészet*. Bp.
- SZIKORA JÓZSEF 2001. A szocializmusban reménytelen... In: *Új Ember* 58. 2001. 06. 17. 24.

KÖVECSES ZOLTÁN – SZABÓ RÉKA